

Agata Wiza

Akademia Wychowania Fizycznego
Poznań

KULTUROWE WYMIARY PODRÓŻOWANIA

Celem artykułu jest namysł nad edukacyjnymi korzyściami z podróży w kontekście wzrastającej mobilności społecznej i zawodowej. Zmiana miejsca, a także sposobu życia prowadzi do zmiany sposobu myślenia o świecie, sprzyja refleksyjności nad jego różnorodnością. Autorka analizuje formy turystyki indywidualnej nastawione na wnikanie w głąb poznawanej kultury. Można postawić tezę, że podróżowanie po innej kulturze poszerza wiedzę o własnej kulturze i o sobie samym. Możliwość konfrontacji z innymi kulturami wpływa na sposób postrzegania własnej kultury. Dzięki podróżowaniu zyskujemy dystans wobec codzienności i możliwość wzbogacania wiedzy o sobie.

MOBILNOŚĆ WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA

Mobilność staje się silnym czynnikiem stratyfikacji, na którym przebudowuje się nowe hierarchie społeczne, polityczne, gospodarcze i kulturalne o coraz bardziej światowym zasięgu. W społeczeństwie konsumentów dzieli się ludzi na stojących wyżej i niżej według swobody wyboru miejsca, w którym się

znajdują (Tofler, 1996). Możliwość przemieszczania się wpisuje się w styl życia i zaczyna określać status społeczny, wyznaczać podstawy tworzenia związków interpersonalnych. Osłabienie granic, rozwój środków transportu i przyspieszony obieg informacji dają możliwość przemieszczania się ludzi do odległych zakątków świata w coraz krótszym czasie.

W przeszłości większość ludzi rodziła się i umierała w tym samym miejscu, w ramach tej samej przestrzeni geograficznej, nie stykając się z ludźmi z innych kultur.

„Przez setki, tysiące, dziesiątki tysięcy lat człowiek postrzegał siebie jako członka jakiegoś plemienia, społeczeństwa, wyznawcę jakiejś wiary, mieszkańca jakiegoś miejsca na ziemi. To były centralne punkty, filary jego duchowej ojczyzny. Istnienie takich centrów ukształtowało naszą wyobraźnię i naszą wrażliwość [...], porządkowało nasz świat i pozwalało się w nim orientować. A teraz technika i komunikacja zwielokrotniły nasz świat. Centralne punkty rozmnożyły się i w tym samym momencie przestały być centralne, stały się równorzędne, trudne do zhierarchizowania” (Kapuściński, 2003).

Obecnie żyjąc w pstrym, wielokulturowym świecie mamy świadomość wielości tych centralnych punktów, dotyczy to zwłaszcza określonych grup społecznych, zawodowych. Według Kapuścińskiego wielokulturowość będzie jednym z największych problemów XXI wieku. Przyczynia się do tego między innymi rewolucja elektroniczna, która w komunikacji między ludźmi znosi barierę czasu i przestrzeni.

Coraz bardziej widoczny jest wzrost mobilności społecznej oraz zawodowej spowodowany pojawieniem się osób nieprzywiązanych do miejsca zarówno w przestrzeni geograficznej jak i społeczno-kulturowej. Dotyczy to tak zwanych współczesnych nomadów, niustannych migrantów, którzy w związku z awansem ekonomicznym, zawodowym czy społecznym gotowi są zmieniać środowisko pracy, zamieszkania czy wypoczynku. Dla ludzi wolnych zawodów, artystów, naukowców, biznesmenów podróże stają się powszechne, spędzają oni więcej czasu w samolotach, hotelach, restauracjach niż w domu.

Zmiany w sferze zatrudnienia z koniecznością mobilności i pracą na określony czas powodują, że tworzy się wręcz nowy styl życia ludzi tymczasowych, nieprzywiązanych do danej przestrzeni.

Z uwagi na częste zmiany miejsca pracy i zamieszkania osoby te nie dążą do posiadania własnego domu czy mieszkania, ale aby uniknąć przywiązania, decydują się jedynie na ich wynajmowanie. W tymczasowych społecznościach bariery geograficzne i granice stają się pozorne, bo możliwy jest kontakt z każdym krajem czy kontynentem. Znaczenia nabiera czas podróży i czas dostępu (Rifkin, 2003).

Pojawia się nowa kategoria społeczna – neonomadowie, są to młodzi ludzie podróżujący po świecie w poszukiwaniu tożsamości innej niż ta, którą dotychczas dysponowali. Termin neonomada zaczerpnięty z badań etnograficznych nad ludami koczowniczymi, stosowany we współczesnych koncepcjach socjologicznych przez Baumaną, w ujęciu Hanny Mamzer (2004) określa młodych ludzi, których funkcjonowanie społeczne nacechowane jest dążeniem do poznania nowych, odmiennych od rodzimych kultur, krajów (z powodów turystycznych czy edukacyjnych).

Syndrom współczesnych nomadów, koczowników określonych mianem pokolenia X, Margaret Malewski przypisuje ludziom urodzonym w krajach cywilizacji zachodniej pomiędzy rokiem 1964 a 1981. Wielu z nich przenosi się i pracuje w różnych krajach świata. Podsycają oni pragnienie zmiany i nowych doświadczeń w swoich rówieśnikach pozostających w ojczyźnie, podkreślając rangę wakacji i podróżowania (Malewski, 2006). Ma to związek ze zmianą stylu życia, który wyraża się w odmiennym stosunku czasu pracy i czasu wolnego. Część osób żyje nie tylko po to, aby pracować, ale pracują, aby móc realizować swoje pasje, np. poprzez podróżowanie. Następuje indywidualizacja wzorów podróży i wypoczynku jako efekt rozwoju zróżnicowanych potrzeb i zainteresowań oraz możliwości ich realizacji.

Zmienia się relacja zamieszkiwania i podróżowania. Można podróżując zamieszkiwać w hotelach, na dworcach i lotniskach. A można podróżować pozostając w swoim domowym środowisku korzystając z kulturowej różnorodności, np. oglądając telewizyjne przekazy z rozmaitych stron świata czy jedząc posiłki w egzotycznych restauracjach. Można więc powiedzieć, że obecnie całe kultury pozostają w nieustannym ruchu, przemieszczając się za sprawą nie tylko ludzi, ale także przedmiotów. Przedmioty takie jak ubiory, zagraniczne produkty spożywcze sygnalizują dystans przebyty realnie bądź też wirtualnie, jak np. programy telewizyjne. Relacja między ludźmi a przestrzenią kulturową jawi się jako nieustanny ruch. Przemieszczają się ludzie, a treści kulturowe krążą i nakładają się na siebie. „Ruch, przepływ, krążenie stają się kluczowymi słowami analityków kultury, a obraz wyłaniający się z różnych studiów to opalizująca sieć nakładających się na siebie specyficznych krajobrazów, tworzących obszar przemieszczania się ludzi, przedmiotów oraz kojarzonych z nimi ideami” (Wieczorkiewicz, 2008, s. 63).

PODRÓŻ – PRZESTRZENIĄ SPOTKANIA „INNEGO”

Podróż jest fizycznym, rzeczywistym przemieszczaniem się, swoistym ruchem, zmianą miejsca w przestrzeni. Mobilność ta powoduje opuszczenie

codziennego środowiska, do którego podróżnik wraca. Element ruchu i pewna dawka podróżowania są potrzebne dla zachowania istoty domowości. Podróżowanie wyrasta z potrzeby kontrastu i ucieczki, a także z potrzeby różnorodności, nowości i obcości.

Przestrzeń, w której przebywa podróżnik, przestaje być jedynie konkretnym terenem, a staje się osobliwym miejscem doświadczania inności. Doświadczenie Innego może być pomocne w zrozumieniu siebie, aby lepiej zrozumieć samych siebie, trzeba starać się zrozumieć innych, po to by się z nimi skonfrontować, porównać, zmierzyć. Można doświadczyć odmienności tak, by była ona fundamentem budowania tolerancji.

Podróż jako konfrontacja z obcością, innością zawsze zawiera dwa elementy: opuszczenie domu (bliskich osób, miejsc) oraz spotkanie z Innym (człowiekiem, kulturą). Opuszczenie domu powoduje znalezienie się w niecodziennym środowisku (zarówno geograficznym, przyrodniczym, społecznym i kulturowym). Podróż jest czynnością poznawczą, której ważnym elementem jest przyglądanie się Innym (Podemski, 2004).

Podczas podróżowania nieuniknione jest zatem spotkanie Innego. Może on budzić w nas skrajne postawy i emocje. Na jednym biegunie pojawia się lęk, poczucie zagrożenia czy uprzedzenie wobec nieznanego nam, obcego. Na drugim biegunie pojawia się gotowość do szukania cech wspólnych lub podobnych. Wówczas otwiera się możliwość postrzegania Innego jako bliskiego.

Człowiek spotykając Innego miał zawsze trzy możliwości: wojnę, odgródzenie się murem albo nawiązanie dialogu. Na przestrzeni historii człowiek wahał się między tymi opcjami i w zależności od kultury i sytuacji wybierał raz jedną raz drugą opcję. Wojna jest dowodem klęski człowieka, ponieważ obnaża jego niezdolność do porozumienia z Innym. Zamiast walczyć można się odgrodzić, odizolować. Zwolennicy budowania murów twierdzą, że każdy może żyć jak chce byle z daleka od nas, jeśli nie należy do tej samej rasy, religii czy kultury. Jest jeszcze trzecia strategia bazująca na dialogu, współpracy. Tam gdzie ludzie spotykali się dla wymiany myśli, idei czy towarów, załatwiając interesy, zawierając przymierza, znajdowali wspólne cele i wartości. Wówczas drugi człowiek przestawał być synonimem zagrożenia czy wrogości.

Świadomość tego, że rozmawiając z Innym, obcuje z kimś, kto widzi świat w odmienny sposób, inaczej go rozumie, jest ważna w tworzeniu atmosfery dialogu. Posługiwanie się innymi językami powoduje, że tworzymy odmienne obrazy świata, które nie są zastępowalne. Dlatego też dialog wymaga wysiłku, chęci porozumienia (Kapuściński, 2006).

Autentyczne spotkanie cechuje wyłączność i wzajemność. Ja–Ty stają naprzeciw siebie w swojej inności i niepowtarzalności. Warunkiem spotkania jest

otwartość na obecność drugiego. Jeśli postawa otwartości zostanie zniekształcona przez schematy i wyobrażenia o drugim człowieku, zamiast autentycznego spotkania nastąpi jedynie powierzchowny kontakt (Galarowicz, 1992).

Postawa otwartości na świat, gotowość do przyjęcia jego różnorodności wymaga pewnej kondycji intelektualnej, umiejętności rozumienia znaków innej kultury. Kompetencje takie posiada kosmopolita próbujący zanurzyć się w innych kulturach. Wyróżnia go przede wszystkim mobilność i przekonanie, iż każdy ma prawo podróżować, mimo że nie każdy podróżować może. Cechuje go także swoista ciekawość miejsc, kultur, a zarazem zdolność ich umiejscowienia antropologicznego, historycznego. Kosmopolita gotowy jest do opuszczenia swojej bezpiecznej środowiskowej bańki. Ma też otwartą postawę w odniesieniu do innych osób, dostrzegając wartości w ich kulturze i języku (Lash, Urry, 1994, za: Wieczorkiewicz, 2008, s. 65).

Niezbywalnym warunkiem udanego doświadczenia turystycznego jest autentyczność. Współczesnym ludziom wydaje się, że autentyczność i realność znajdują się gdzieś indziej, w innych kulturach, w życiu prostszym niż ich własne. Nowoczesny człowiek doświadcza alienacji, tracąc związek ze swoim środowiskiem, miejscem pracy, rodziną, jednocześnie coraz bardziej interesuje się prawdziwym życiem innych ludzi (McCannell, 2002).

Oprócz poszukiwania autentyczności, które jest znaczącym motywem współczesnego podróżowania, istotne jest także wyzwalanie swojej własnej autentyczności. Turystyczne aktywności stają się często wyrazem nieskrępowanego zachowania turysty, który uwalnia się od rygorów i rozmaitych ról narzuconych mu przez codzienność.

Autentyczność daje życiu poczucie pełni i realności, ma także związek z jednością Ja, społeczeństwa oraz innych. Ponieważ cała machina konsumpcyjnego kapitalizmu nastawiona jest na stymulowanie fałszywych potrzeb i pragnień, a tłamsi te, które są odzwierciedleniem prawdziwego „Ja”, trzeba szukać tego co autentyczne gdzie indziej, w sferze stosunków naturalnych, najlepiej w obszarze egzotyki. Podróże stają się autentyczne dzięki istnieniu różnicy. Z racji tego, że ludzie podróżują w poszukiwaniu autentyczności, staje się ona jeszcze jedną sferą rywalizacyjnej konsumpcji. Autentyczność może być rozpatrywana zarówno jako cecha oglądanego świata, jak i własnych przeżyć. Autentyczne przeżycie dostarcza osobie podróżującej kapitału kulturowego, który traci na wartości, im więcej ludzi go posiada. Już sama obecność turystów w miejscach, do których dotarliśmy, uświadamia, iż nie pojechaliśmy aż tak daleko, bo pojawianie się licznych innych przekreśla sens wyróżnienia się, nadający podróży taką wartość. Rywalizacja o cele odległych podróży traktowana wręcz jako „rywalizacyjne przemieszczanie się” posiada charakter czysto konsumpcyjny.

Z napływem większej liczby osób, dane miejsce staje się mniej egzotyczne i w efekcie bardziej turystyczne. Tęsknota za egzotyką zmusza prawdziwych podróżników do ciągłego wyścigu z falą masowej turystyki, ponadto podszyta jest nierównowagą sił i samooszukiwaniem się (Heath, 2010).

PODRÓŻ I TURYSTYKA – MOŻLIWOŚCIĄ POZNAWANIA KULTUR

Z podróży wywodzi się turystyka. Można ją określić jako zachowanie się człowieka w odniesieniu do przestrzeni społecznej, kulturowej i fizycznej. Składa się na nią całokształt zjawisk ruchliwości przestrzennej, związanych z dobrowolną zmianą miejsca pobytu, rytmu życia oraz wejściem w bezpośrednią styczność ze środowiskiem nie tylko przyrodniczym, ale także społecznym i kulturowym. Specyfiką tej zmiany jest okresowość, jest ona zatem wyjazdem, pobytem i powrotem. Turystyka jest też przekazem kultury. Jest czynnikiem przemian kulturowych i spotkaniem kultur, czyli wymianą wartości między turystami a ludnością miejscową (Przeclawski, 1996). Im różnica kulturowa między nimi jest większa, tym to zderzenie kultur pozostawia trwalsze ślady.

Podstawowe rozróżnienie między turystą a podróżującym polega na tym, że turysta zwiedza, podróżnik poznaje, potrzebuje czasu, skupienia i analizy. Natomiast turysta bardzo szybko ulega adaptacji zmysłowej pod wpływem serii atrakcji, niekiedy wyreżyserowanych na jego potrzeby (Kosna, 2008).

Sposób przeżywania podróży zależy od motywacji i osobowości osób podróżujących. Można kolekcjonować doświadczenia, szukając mocnych, niekonwencjonalnych wrażeń, można konfrontować wyobrażenia z rzeczywistością, ale można też poznawać i być otwartym, uważnym na to co nowe.

„Rozróżnienie pomiędzy turystyką jako doświadczeniem wynikłym z podróżowania, a turystyką w znaczeniu przemysłu wyrażać może tęsknotę za przynależnością do świata prawdziwych podróżników, wybrańców losu, stanowiących mniejszość (elitę), która opanowała sztukę uważnego bycia w drodze. To rozróżnienie jest czymś więcej niż tylko wyrazem określonych preferencji w sposobie wartościowania pokrewnych sobie kategorii. Turystyka w obu przytoczonych znaczeniach jest i na długo pozostanie znakiem społecznego statusu, który na początku trzeciego tysiąclecia bardziej jako przywilej niż urzeczywistnione prawo, zrównuje wszystkich i każdego z osobna, ciągle jedynie formalnie w swobodnym i wolnym podróżowaniu” (Kazimierczak, 2007, s. 5).

Współczesny człowiek nie chce być jedynie biernym odbiorcą, ale sam tworzy nowe formy aktywności i sposoby spędzania czasu wolnego. Rozwój turystyki sprawił, że stała się ona zjawiskiem niezmiernie zróżnicowanym, pełnym

wewnętrznych sprzeczności. Na jej kształt wpływają rozmaite procesy, takie jak wzrost mobilności, poziomu życia, wykształcenia, globalizacja usług turystycznych, komercjalizacja. Turystyka zorganizowana izoluje turystów od kontaktów z mieszkańcami odwiedzanych krajów. Jedną z przyczyn powierzchownego charakteru tych kontaktów jest korzystanie z pomocy wyspecjalizowanych pośredników, jakimi są pracownicy biur podróży, piloci, przewodnicy, rezydenci. Oprócz zwolenników turystyki masowej istnieją turyści, którzy preferują indywidualną formę podróżowania. Pojawia się wiele nowych typów turystyki. Turystyka kulturowa oraz turystyka międzynarodowa określana jako „backpacking” są szczególnie nastawione na poznawanie innej kultury.

Turystyka kulturowa włącza odwiedzającego w doświadczanie wszystkich kulturowych aspektów danego miejsca, zarówno kultury materialnej, jak i duchowej, jednocześnie umożliwia poznanie danej przestrzeni poprzez jej kulturę. Odnosi się zarówno do dziedzictwa kulturowego, jak również do wytworów kultury współczesnej i sposobów życia danych grup ludzi, regionów. Jest to jeden z najszybciej rozwijających się segmentów rynku turystycznego doby globalizacji. Jest alternatywną formą w stosunku do turystyki masowej. Przeznaczona jest dla osób o podobnych zainteresowaniach. Wymusza zaangażowanie intelektualne, skłania do namysłu, do poszerzenia wiedzy, konfrontowanej z doświadczeniem. Osoby preferujące taki rodzaj wyjazdów nie korzystają z kurortów typu „all inclusive”, lecz wspierają lokalnych hotelarzy, restauratorów, przewoźników, korzystając ze środków transportu razem z tubylcami (Buczowska, 2008).

Turystę kulturowego cechuje (Kazimierczak, 2008) umiejętność stosowania posiadanej wiedzy. Jest on mentalnie otwarty na przemiany, gotowy do ponadprzeciętnego zaangażowania się w to, czego doświadcza. Ponadto ma on określone preferencje dotyczące nie tylko rodzaju obiektów, ale także sposobu ich oglądu. Wzorce turystyki kulturowej urzeczywistniają się w dostrzeganiu odrębności kulturowych lokalnych społeczności zwiększając wiedzę i świadomość mieszkańców odnośnie do swojego miejsca zamieszkania.

Turyści mogą reprezentować różnorodne postawy względem dóbr kultury, które są wynikiem określonego poziomu edukacji lub propagandy. Można wyróżnić postawę szacunku bez większego zaangażowania intelektualnego i emocjonalnego. Osoby te doceniają wartość kultury, ale wybierają wypoczynkowo-rozrywkowe formy turystyki. Inną postawę cechuje duże zaangażowanie emocjonalne i mimo że dobra kultury postrzegane są jako swoiste sacrum, to poznawczy aspekt tej postawy nie jest dostatecznie rozwinięty. Turyści tacy są bardziej zainteresowani osobliwościami, anegdotami, aniżeli rozbudowanymi treściami intelektualnymi. Postawę dużego zaangażowania emocjonalnego i intelektualnego prezentują poszukiwacze wyspecjalizowanych programów turystyki

kulturowej. Są to osoby gotowe do samodzielnego zwiedzania zgodnie z własnymi zainteresowaniami oraz preferencjami. Misją turystyki kulturowej powinno być intelektualne wspomaganie poszukiwań idei, które umożliwią zrozumienie znaczeń i sensów kultury symbolicznej. Turystyka kulturowa może być szansą zaspokojenia aspiracji intelektualnych wymagających turystów albo drogą uzupełnienia niedostatków edukacyjnych, czy też sposobem reanimowania postawy szacunku wobec dóbr kultury (Woźniak, 2008).

Sposobem podróżowania nastawionym na kontakt z inną kulturą jest wspomniany wcześniej „backpacking”. Forma ta nie ma adekwatnego odpowiednika w języku polskim, który spełniałby wszystkie kryteria „backpackingu”. Jest to rodzaj turystyki indywidualnej, który w przeciwieństwie do zwolenników form zorganizowanych nastawiony jest na elastyczny, zindywidualizowany sposób podróżowania bez pomocy wyspecjalizowanych pośredników, jakimi są np. biura podróży. Ten rodzaj międzynarodowej turystyki rozwija się od wielu lat w krajach zachodnich. Jest on określany jako kulturowy symbol wzrastającej mobilności współczesnego świata. W Polsce jest to kategoria turystyki niszowej, mniejszościowej. Ale z takich mikrośrodków rodzi się nowe, które zaczyna się upowszechniać. Analizując liczne strony internetowe, blogi, nieformalne spotkania podróżników, okazuje się, że przybywa zwolenników „backpackingu”, który daje niezależność w planowaniu podróży i docieraniu w głąb kultury odwiedzanych krajów. Ten sposób przemieszczania się postrzegany jest jako podróżowanie dłużej, dalej, aniżeli pozostali turyści i szerzej w kontekście odkrywania nowych miejsc, ludzi i ich kultury.

Podróżowanie tak długo jak to możliwe jest składową ideologii backpackersów, którzy uważają, że rzeczywistych doświadczeń podróżniczych nie zdobywa się podczas krótkoterminowych wyjazdów. Istotny jest czas spędzony w drodze i możliwość spotykania innych ludzi, wniknięcie w ich kulturę, korzystanie z lokalnych środków transportu, jedzenie lokalnych potraw w miejscowych barach. Backpackersi postrzegani są jako turyści niskobudżetowi, niezbyt zasobni finansowo, ale posiadających niezwykle „bogactwo czasu” (Welk, 2004).

„Prawdziwe poznawanie świata, dzięki któremu moglibyśmy dotknąć rzeczywistości, posmakować jej, wymaga podróżowania, czasu, obcowania z innym człowiekiem. Zbliżenie między ludźmi nie dokonuje się błyskawicznie. W pierwszym odruchu człowiek, stykając się z ludźmi innej rasy czy religii, odczuwa rezerwę. Dopiero po przełamaniu dystansu i nieśmiałości ludzie zaczynają się otwierać. I to jest najcenniejszy moment kontaktu z innym, który przekazuje nam wiedzę o sobie, o świecie, a my przekazujemy nasz świat jemu” (Kapuściński, 2008). Czas jest niezbędny do nawiązania bliższych relacji

z innymi a także do wniknięcia w ich świat. Podczas podróżowania cenna jest nie tylko wiedza o określonym kraju czy rejonie, ale także umiejętność wczucia się w sytuację ludzi zamieszkujących to właśnie miejsce. Aby zrozumieć świat, trzeba się do niego zbliżyć, dotknąć go, poczuć nieznanne zapachy, smaki, a przede wszystkim zapytać, jak ludzie żyjący w danym kraju pojmują świat wokół siebie, co ich dręczy, co utrudnia im życie. Podróżując indywidualnie łatwiej jest dotrzeć w głąb świata i siebie. Na wyjazdach zorganizowanych ludzie funkcjonują według określonego planu, schematu i tak naprawdę są od świata odcięci. Podróżując samemu jest szansa stykania się z rzeczywistością, która nie jest zaprogramowana, przewidywalna.

„Backpacking” daje wiele okazji do konfrontacji wiedzy o kulturach różnych krajów z doświadczaną w nich rzeczywistością. Większość osób podróżujących w ten sposób przygotowuje się przed wyjazdem gromadząc informacje z różnych źródeł. Podróż nie zaczyna się wtedy, kiedy w nią wyruszamy i nie kończy się z chwilą powrotu do domu. W rzeczywistości zaczyna się dużo wcześniej i trwa, gdyż pamięć miejsc, krajów zostaje w nas na zawsze. Do podróży włączamy nie tylko to, co przeżywamy na miejscu zdarzenia, ale to również czas planowania, oczekiwania na wyjazd, podróż wyobrażoną, w czasie której do głosu dochodzą pragnienia, przecucia, a także podróż przedłużoną, która zawarta jest w tym, co w nas pozostało po powrocie (Przeclawski, 1996).

Aby podróżować, trzeba zapomnieć o sobie i pojmować świat jako konstelację zmieniających się okoliczności, w których nie można reagować zgodnie z punktem widzenia własnej ideologii, ale trzeba być gotowym do podjęcia wysiłku rozumienia wszystkiego, co nie moje. Podróżuje się zawsze przeciw temu co swoje. Nie wystarczy widzieć świat, trzeba mu wyjść naprzeciw (Sławek, 2007).

Wychodzenie naprzeciw można zobrazować metaforą otwartych drzwi. Otwarcie przed kimś drzwi jest gestem zaproszenia do środka. Przez drzwi wychodzimy, akcentując aktywność, dzięki której nie tylko przyglądamy się komuś, ale mamy szansę nawiązania kontaktu. Ponadto drzwi jako element architektury umieszczone są w określonym kontekście kulturowym. Będąc materialnym odzwierciedleniem kultury danej społeczności są wyrazem akceptowanych przez tę społeczność norm i wartości kulturowych (Mamzer, 2003).

Bycie otwartym, to chęć zrozumienia, która wykracza poza tolerancję, rozumianą jako bierne akceptowanie Innego. Chodzi raczej o aktywne wychodzenie naprzeciw, szukanie kontaktu i porozumienia (Kapuściński, 2007).

Turystyczna postawa otwartości polega na pozytywnym stosunku do kulturowego oraz krajobrazowego zróżnicowania rzeczywistości. Podróżowanie wymaga umiejętności odpowiedniego interpretowania różnych elementów krajobrazu, traktowanych jako znaki do odczytania. Oprócz krajobrazu rozumianego

w aspekcie geograficznym, Appadurai (za: Wieczorkiewicz, 2008, s. 63) wyróżnia kilka innych typów krajobrazów. Mianowicie: krajobraz etniczny tworzony przez ruchy turystyczne, migracyjne oraz ruchy różnych grup etnicznych; kolejnym wymiarem jest krajobraz technologiczny, który zawiera cały obieg informacyjny oraz technologiczny. Natomiast krajobraz finansowy kształtowany jest przez wielkie międzynarodowe operacje finansowe. W ramach krajobrazu medialnego mamy obrazy i symbole o międzynarodowej sile oddziaływania, przyczyniające się do deterioryzacji krajobrazów przestrzennych. Interpretowanie rozmaitych typów krajobrazu wymaga więc pewnego przygotowania i wiedzy o określonym kręgu kulturowym.

Można postawić tezę, że podróżowanie po innej kulturze poszerza wiedzę o własnej kulturze i o sobie samym. Możliwość konfrontacji z innymi kulturami wpływa na sposób postrzegania własnej kultury. Dzięki podróżowaniu zyskujemy dystans wobec codzienności i możliwość wzbogacania wiedzy o sobie.

Podróżowanie, przemieszczanie się w czasie i w przestrzeni, uzasadniane jest również potrzebą zmiany miejsca i chęcią poznawania siebie w nowych warunkach, poszukiwania własnej tożsamości, a także potrzebą skupienia się na swoich doznaniach i przeżyciach. „Podróż w przestrzeni fizycznej to tylko narzędzie podróży w głąb siebie [...]. Jest jedna prawdziwa podróż i absolutna: w głąb siebie” (Kamiński, 2009, s. 163). W podróży doświadczamy samych siebie w sposób bardziej intensywny.

Doświadczenia turystyczne opisywanych już „backpackersów” zmieniają nastawienie wobec kultury krajów odwiedzanych oraz postrzeganie swojej własnej kultury. Stymulują zaciekawienie różnorodnością kulturową. Mimo iż zasadniczym motywem wyjazdów było odkrywanie innych kultur, to największą korzyścią było odkrywanie samych siebie, a także większa samoświadomość i wiedza o sobie oraz rozumienie własnej kultury (Richards, Wilson, 2004). „Nie można poznać własnej kultury, nie znając innych kultur. [...] Własna kultura odbija się w innych i dopiero wtedy zaczyna być rozumiana. Inne kultury są lustrami, w których się odbijamy, w których możemy dopiero prawdziwie się zobaczyć ” (Kapuściński, 2007, s. 170).

Istnieje związek pomiędzy doświadczaniem innych kultur a kreowaniem własnej tożsamości. Spotkania z przedstawicielami z innych kultur, a zwłaszcza korzyści z kontaktu wielokulturowego, pozwalają na dokonywanie redefinicji własnej tożsamości.

Z badań narracyjnych Chaim Noy wynika, że „backpackersi” dostrzegają istotny wpływ turystyki na kształtowanie swojej tożsamości. Podróże mają wpływ na wielostronny rozwój podróżujących, zmieniają ich nastawienie do życia dając poczucie szczęścia, a także zwiększają pewność siebie, otwartość,

tolerancję i cierpliwość. Przynależność do społeczności, grupy czy danego regionu otwiera wiele płaszczyzn widzenia siebie. Poza tym dostępność innych kultur stwarza warunki do wzajemnych zapożyczeń i kulturowego wzbogacania się, do inspiracji i lepszego poznawania siebie (Noy, 2004).

Edukacja wspierana doświadczeniem kontaktu z innymi kulturami daje głębszą refleksję, namysł nad możliwością wzajemnego współistnienia w różnorodności, odmienności kulturowej. Przeglądanie się w innej kulturze umożliwia dostrzeganie własnej niepowtarzalności, autonomii, a jednocześnie docenianie wyjątkowości kultur do naszej niepodobnych. Oprócz zysków edukacyjnych doświadczenie czasowego zanurzenia się w innej kulturze otwiera możliwość dialogu międzykulturowego.

Kultura kształtuje określony horyzont i może rozwijać również postawy nieufności bądź niechęci wobec tego wszystkiego co inne, jednocześnie tworząc podstawy ludzkiej tożsamości. Edukacja pomaga wychodzić poza ten kanon i przekraczać granice, normy czy wzorce kulturowe. To odróżnianie się od innych ludzi stanowi proces nabywania niezależnej tożsamości kulturowej. Sposób przedstawiania się tożsamości kulturowej uzależniony jest od tego, jak konstruowane jest pojmowanie samego siebie. Na otwieranie się wielu płaszczyzn widzenia siebie wpływa przynależność do danej społeczności, grupy czy regionu. Poczucie przynależności i odrębności zawsze się w człowieku ścierają, a ich walka stymuluje rozwój motywując do zmian oraz adaptacji akceptowanych elementów rzeczywistości. Zarówno tożsamość jednostkowa, społeczna, jak i kulturowa tworzą poczucie wewnętrznej spójności i ciągłości, a także odrębności od innych osób.

Tożsamość kulturowa może być obszerniejsza, jeżeli włączymy do niej elementy pochodzące z innych kultur. Porównywanie się z reprezentantami innych kultur umożliwia dokonywanie świadomych wyborów tych wartości, które są rzeczywiście ważne dla danej osoby. Tożsamość kulturowa jest świadomością własnych cech, obejmujących zarówno poczucie odrębności, jak i podobieństwa z innymi, przy jednoczesnym poczuciu ciągłości w czasie oraz świadomości, że jest się tą samą osobą pomimo zmieniających się warunków i rozwoju siebie. W wyniku kontaktu z innymi, a zwłaszcza w określaniu siebie poprzez przynależność do różnego rodzaju grup, buduje się świadomość naszej tożsamości kulturowej (Nikitorowicz, 2002; Mamzer, 2003).

„Podróż służy przywoływaniu takich rzeczywistości, których nie można spotkać w żaden inny sposób i rodzi wiedzę. [...]. Niepowtarzalne spotkania z obcymi [...], dostarczają niedwuznacznie przykładowej wiedzy o ‘Francuzie’, ‘Włoszech’, ‘Trzecim Świecie’ lub nawet o ludzkości bardziej niż wielokrotne otwarte kontakty w trakcie życia na terenie własnym” (Adler, 1989, s. 1382).

Międzynarodowe badania niezinstytucjonalizowanych form turystyki pokazują, że ludzie podejmują ryzyko, aby coś poznać, dowiedzieć się czegoś o sobie, o innych i o świecie. Dla młodych osób międzynarodowe podróże stają się integralną częścią ich stylu życia. Ważnymi korzyściami z podróży są: odkrywanie siebie, wzrost samoświadomości i wiedzy o sobie oraz rozumienie własnej kultury, bardziej niż odkrywanie charakterystycznych cech kultur odwiedzanych krajów. Badane osoby podkreślają, że doświadczenia podróżnicze dają im większe uznanie dla innych kultur, motywację do pogłębiania wiedzy o poznawanych krajach oraz tolerancję dla różnorodności kulturowej. Ponadto umiejętność radzenia sobie w odległych i ryzykownych miejscach daje młodym ludziom zaufanie do własnych możliwości i przyczynia się do podniesienia poczucia własnej wartości (Richards, Wilson, 2004).

Turystyka i podróżowanie są czynnikiem kształtującym jednostkę, są przeustrzeżeniem edukacji. Zachęcają do obserwacji, patrzenia, wsłuchiwania się, a przede wszystkim dostrzegania różnic Innego. Zdobyte doświadczenia powodują przemianę wewnętrzną, wyzwalają wyobraźnię, wrażliwość.

Kontakt z innymi kulturami pozwala na poszerzenie własnych horyzontów myślowych. Poprzez ukazywanie innych standardów myślenia, pozwala dostrzec, iż własne poglądy na temat danej kultury nie są jedynymi, że są inne, równie ważne.

Zmiana miejsca, a także sposobu życia prowadzi do zmiany sposobu myślenia o świecie oraz stanowi czynnik przyspieszenia zmian świadomości i ich ukierunkowania. „Geograficzne przemieszczanie się posiada walor intelektualnej metody, która daje się wyrazić za pomocą powiązanych metafor układających się w klasyczny sylogizm: myślę to podróżować, podróżować to widzieć, stąd myśleć znaczy widzieć, obserwować osobiście [...]. Wiedza adekwatna opiera się na obserwowaniu, które jest poznawaniem, wtedy przemieszczanie się staje się metodą naukowego poruszania się w świecie, w którym obserwacja jest paradygmatem poznawania i w którym uczenie się wymaga bycia tam” (Burszta, 1996, s. 61).

Zmiana turystycznych praktyk odnosi się do transformacji tego, jak ludzie patrzą i czego oczekują od spojrzenia. Obrazy konsumowane przez turystów są często rezultatem wspomnień innych osób albo konfrontacją zdjęć widzia-nych wcześniej w przewodnikach z oglądaną rzeczywistością. To jak turyści patrzą będąc w podróży, zależy od różnych społecznych dyskursów i praktyk włączając w to fotografię. Wiele tych spojrzeń jest organizowanych przez profesjonalistów, włączając fotografów, pisarzy książek podróżniczych i przewodników. Sposób patrzenia jest zdeterminowany społecznie i kulturowo. Patrzenie na rozmaite miejsca odbywa się przez pryzmat naszej cywilizacji, klasy społecznej, kraju. Są różne wersje spojrzenia, funkcjonują one poprzez różne typy

turystów. Inaczej patrzą na otaczającą przestrzeń turyści indywidualni, zupełnie inaczej zorganizowani. Spojrzenie turystyczne pełni także rozmaite funkcje. Strukturalizuje kontakt z obcym, oddziela od siebie różne typy przyjemności związane z miejscem i czasem, określa to co jest wokół nadzwyczajne. Istotą turystycznego spojrzenia jest dostrzeŜenie i wyodrębnienie miejsc, które czymś się różnią od tych widzianych przez nas codziennie (Urry, 2007; Podemski, 2004).

Poznawanie obcej kultury jest działaniem dwukierunkowym, mianowicie oddziaływaniem poznawanych i poznających. Komunikacja między kulturami jest przyczynkiem do ich zmiany. Ponadto kaŜda forma poznawania innych kultur jest także okazją do poznawania własnej kultury (Korporowicz, 1997). Będąc wśród osób innej kultury uczymy się siebie samych, a szczególnie autonomii, pokory. Doświadczenie międzykulturowe to proces prowadzący ludzi do większej świadomości własnej kultury poprzez okresowe zanurzenie się w odmiennej kulturze.

Podróżowanie po różnych krajach pokazuje, jak skomplikowany i wewnętrznie sprzeczny jest świat. To, co z naszego punktu widzenia jest rdzeniem naszej toŜsamości, dla innych osób moŜe być ulokowane na marginesie.

„Spotkanie tego co Inne relatywizuje posiadaną wiedzę i przekonania, podważa wiarę w sens własnych prawd. [...] Człowiek odkrywa się poprzez zdarczenia i zdumienia. Przelamuje barierę wyobraźni i rekonstruuje własne kategorie postrzegania świata” (Melosik, 2007, s. 389–390).

Podróż skłania do poszukiwań, do przemiany, do wyjścia poza swój własny, zastany świat. MoŜna wówczas z innej perspektywy postrzegać problemy globalne. Wyzwala to wyobraźnię, wraŜliwość na to wszystko co inne, odmienne stając się przestrzenią edukacji.

Interpretując dzielące nas różnice, odsłaniamy ich źródłowy sens, wkraczając w świat nie znanej nam wcześniej zrozumiałości. Spotkanie, rozmowa, wchodzenie do innej przestrzeni, ponowny powrót do własnego świata powoduje, Ŝe wracamy przeobraŜeni, odmienieni zarówno w rozumieniu świata, jak i bogatsi w prawdę o nas samych (Kwaśnica, 2000).

Spotkania z przedstawicielami innych kultur są przekraczaniem granic własnej kultury, wychodzeniem na pogranicza, styki kulturowe, po to, aby wrócić bogatszym wewnętrznie i nabyć umiejętność porównywania w kategoriach zastawiające, inspirujące. Rozwijaniu kompetencji niezbędnych w porozumiewaniu się z ludźmi z innych kręgów kulturowych sprzyja respektowanie określonych zasad. Mianowicie akceptacja faktu, Ŝe Ŝadna kultura nie istnieje w zamkniętej i jednolitej formie. KaŜda kultura jest formą transmisji swych wartości i wzorów, które mogą podlegać daleko idącym transformacjom. Konieczne jest zrozumienie, iŜ nikt nie jest członkiem tylko jednej wyizolowanej grupy, a swoją toŜsamość określa w relacji do członków innych grup, niekiedy bardzo różnych

od znajomego nam środowiska (Nikitorowicz, 2000). Poszczególnych kultur nie można uporządkować hierarchicznie, nie ma bowiem kultur lepszych i gorszych, a każda z nich w danych warunkach tworzy system logiczny i funkcjonalny. Jest dostrzeżeniem wielowątkowości rodzaju ludzkiego i równowartości kultur.

Od wielu lat ludzie Zachodu wykorzystywali kraje Trzeciego Świata jako kontekst dla swoich wypraw w poszukiwaniu samych siebie. Egzotyka jest idealizacją tego, co odmienne od naszej kultury. Zwrócenie się ku egzotyce, w kompletnie inną kulturę, z innym sposobem myślenia i działania umożliwia ucieczkę z żelaznej klatki nowoczesności i zrewolucjonizowanie świadomości dzięki autentycznemu życiu, nawet jeśli jest ono na chwilę. „Odkrywanie siebie poprzez żmudne poszukiwanie Innego to motyw powtarzający się w cywilizacji zachodniej [...]. Wynika z szeroko rozpowszechnianego przekonania, że w trakcie rozwoju cywilizacji utraciliśmy kontakt z własnym, prawdziwym jestestwem, z sensem życia. Jeśli jest to wina cywilizacji, wynika stąd, że rzeczywistość można odnaleźć gdzie indziej, w niecywilizowanych kulturach [...]. A jeśli nie da się wyprawić w szeroki świat, zawsze pozostaje podróż do wnętrza, w głąb naszego Ja” (Heath, 2010, s. 313, 315).

Wielu chce jednak odbyć podróż w głąb wychodząc na zewnątrz. Przestrzeń naturalna wchodzi w rozmaite relacje, jest bezustannie konfrontowana z przestrzenią wyobrażeniową, przestrzenią kulturową, prywatnym doświadczeniem podróżnika. Celem podróży może być znalezienie w realnie istniejącej przestrzeni geograficzno-kulturowej czegoś, co będzie istotnym doświadczeniem podróżnika zapewniając mu spokój i harmonię (Sabor, 2008).

Turystyka i podróżowanie jest sprzężeniem dwóch typów poznawczej dynamiki, odkrywaniu świata towarzyszy bowiem sprawdzanie samego siebie, natomiast chęć poznania siebie wymusza dostarczanie adekwatnych warunków w oglądanym i doświadczanym świecie.

Zdobywanie świata, pokonywanie przestrzeni ma wymiar misterium poznawczego, jest metodą gromadzenia wiedzy nie tylko o świecie fizycznym, ale także o własnej psychice (Burszta, 1996). „Wzbogaceniu wiedzy o świecie zewnętrznym towarzyszy rozwój świata wewnętrznego. Jednostka coraz więcej wie o swoim charakterze, intelekcie i emocjach” (Kozielecki, 1981, s. 26).

BIBLIOGRAFIA

- Adler J. (1989), *Travel as Performer Art*, “American Journal of Sociology”, nr 6.
Buczowska K. (2008), *Misja turystyki kulturowej*, [w:] M. Kazimierzczak (red.), *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, AWF, Poznań.

- Burszta W. (1996), *Czytanie kultury. Pięć szkiców*, Wydawnictwo Lotard, Łódź.
- Galarowicz J. (1992), *Na ścieżkach prawdy. Wprowadzenie do filozofii*, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków.
- Hall E. T. (2001), *Ukryty wymiar*, Wydawnictwo Literackie Muza S.A., Warszawa.
- Heath J. (2010), *Bunt na sprzedaż. Dlaczego kultury nie da się zagłuszyć*, Wydawnictwo Literackie Muza S.A., Warszawa.
- Kapuściński R. (2007), *Rwący nurt historii. Zapiski o XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Kapuściński R. (2006), *Podróże z Herodotem*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Kapuściński R. (2006), *Ten Inny*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Kapuściński R. (2004), *Dokładka*, „Charaktery”, nr 5.
- Kapuściński R. (2003), *Autoportret reportera*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Kazimierczak M. (2007), *Turystyka i podróżowanie w aksjologicznej perspektywie*, AWF, Poznań.
- Kazimierczak M. (2008), *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, AWF, Poznań.
- Korporowicz L. (1997), *Wielokulturowość a międzykulturowość, od reakcji do interakcji*, [w:] M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński (red.), *U progu wielokulturowości*, ON, Warszawa.
- Kosna J. S. (2008), *Droga niewybrana. Rola potrzeby samorealizacji w turystyce*, [w:] W. Muszyński, M. Sokołowski (red.), *Homo kreator czy homo ludens?. Twórcy – internauci – podróżnicy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Kozielecki J. (1981), *Psychologiczna teoria samowiedzy*, PWN, Warszawa.
- Malewski M. (2006), *Na walizkach. Emigranci pokolenia X*, PWN, Warszawa.
- Mamzer H. (2003), *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, UAM, Poznań.
- Mamzer H. (2004), *Tożsamość jednostki w obliczu wielokulturowości*, [w:] T. Lewowicki (red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Nikitorowicz J. (2000), *Wymiary edukacji w dobie globalizacji. Edukacja regionalna, wielokulturowa, międzykulturowa*, [w:] J. Gajda (red.), *O nowy humanizm w edukacji*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Nikitorowicz J. (2002), *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*, [w:] E. Małewska, B. Śliwowski (red.), *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot I różnic w jednoczącej się Europie. Materiały z IV Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
- Noy C. (2004), *The strip really changed me. Backpackers narratives of self-change*, „Annals of Tourism Research”, Vol. 31, No 1.
- Podemski K. (2004), *Socjologia turystyki*, UAM, Poznań.
- Przeclawski K. (1996), *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków.
- Richards G., Wilson J. (2004), *The Global Nomad. Backpacker Travel in Theory and Practice*, Clevedon-Buffalo-Toronto.

- Rifkin J. (2003), *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Sabor A. (2008), *W poszukiwaniu formy*, „Tygodnik Powszechny”, nr 16.
- Sławek T. (2007), *Przyjaźń ze światem*, „Tygodnik Powszechny”, nr 5.
- Tofler A. (1996), *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Urry J. (2007), *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Winiarski R., Zdebski J. (2008), *Psychologia turystyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Wieczorkiewicz A. (2008), *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, Universitas, Kraków.
- Woźniak A. (2008), *Wstyd turysty. Poszukiwanie intelektualnych wartości turystyki*, [w:] M. Kazimierczak (red.), *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, AWF, Poznań.

THE CULTURAL DIMENSIONS OF TRAVELLING

The aim of this article is to consider the educational benefits of a journey in the context of the increasing social and career mobility. Changes in locations and ways of life lead to changes in how we think about the world and fosters reflection on its diversity. The author analyses various forms of individual tourism aimed at deeper understanding of the culture that we are getting to know. The thesis could be drawn that travelling to another culture expands the knowledge of one's own culture and oneself. The possibility of confronting other cultures affects the way we perceive our own. Travelling gives us distance to our day-to-day life and an opportunity to learn more about ourselves.